

Tracing the Historical Roots of the Adoration of the Magi Narrative in Christian Thought

Sadreddin Taheri*

Abstract

Magi, famous as agents of religious rites, soothsayers, and wise astrologers, began a journey from the East to praise the baby Jesus in the Gospel of Matthew. The present article tries to find this narrative's origins to suggest an interpretation of its importance to Christians. Matthew's version written after the destruction of Jerusalem and addressed to Jews and neo-Christians under Roman rule, was born out of the suffering of that era and was written to provide a political policy and give hope to the believers. Therefore, after conveying the lineage of Jesus to the kings of Judah, it used the testimony of the Magi from the East in the court of the Roman ruler to prove the legitimacy of the kingdom of Jesus for the Jews. Some of the Bible commentators have considered the origin of these travelers to be Iran; The country that freed the Jews from the Babylonian captivity once before; was sheltering the Jews and Christians; and was at war with their common enemy. The memorial of adoration of the Magi on Epiphany still has for many Christians the same powerful political function that it had for the Church Fathers.

Keywords: Magus, Adoration of the Magi, Gospel of Matthew, Christian Thought, Epiphany.

Introduction

Adoration of the Magi is one of the first narratives depicted in Christian art, which has been the focus of artists before other scenes of the New Testament, and one of the more

* Assistant Professor, Department of Art Research, Faculty of Art and Entrepreneurship, Isfahan University of Art, Isfahan, Iran, s.taheri@au.ac.ir

Date received: 20/06/2024, Date of acceptance: 19/09/2024

important icons among representations of the birth of Jesus. After the formalization of the religion of Christ in the 4th century AD, commemorating the coming of the Magi as Epiphany on January 6 became an important part of the Christmas celebration. The Church Fathers interpreted the story of the Magi in the light of Old Testament messianic prophecies. In the 5th century AD, this event's icons spread from the catacombs to the public spaces, and magi appeared in the decorations of the first great churches. Finding the historical roots of the formation of this narrative can be beneficial for understanding the first connections between this new religion and ancient Iranian thought.

Material & Methods

The present article is a historical case study with qualitative methods and documentary data; which tries to find the origins of this narrative in the historical writings and to suggest a reasoned interpretation of its importance to the Church Fathers. Qualitative research is a type of research that aims to gather and analyze non-numerical (descriptive) data to gain an understanding of individuals' social reality, including understanding their attitudes, beliefs, and motivations. Case Studies are a qualitative design in which the researcher explores in depth a program, event, activity, process, or one or more individuals. The case(s) are bound by time and activity, and researchers collect detailed information using a variety of data collection procedures over a sustained period. Documentary research is the use of outside sources, and documents, to support the viewpoint or argument of an academic work. The process of documentary research often involves some or all of conceptualizing, using, and assessing documents. All the data of this article is collected from the first-hand texts of the writers and commentators of the Christian religion.

Discussion of Results

From the Median period onwards, magi have been known in Iran's history and culture as agents of religious rituals, performers of prayer and sacrifice ceremonies, soothsayers, court advisors, princes' tutors, and guardians of shrines and kings' tombs. In addition, written sources show that they were also famous in the neighboring lands of Iran for their wisdom, knowledge of the future, and excellence in astrology. In the Gospel of Matthew, magi begin a journey from the East to praise the newborn baby Jesus in Bethlehem. The present article tries to find the origins of this narrative in historical writings and to suggest a reasoned interpretation of its importance to the Church Fathers. Most biblical scholars agree that Matthew's version was written after

the destruction of Jerusalem and addressed to Jews and neo-Christians under Roman rule.

The Gospel of Matthew describes the coming of the Magi from the East to praise the baby Jesus. According to predominant scholarly views, it was written in the last quarter of the first century AD by an anonymous Jew familiar with technical legal aspects of scripture to appeal to Jewish audiences. Therefore, it is full of links between the life of Jesus and the prophecies of the Old Testament prophets. Under Roman rule, this text recounts a difficult time for both Jews and Christians. Rome, which conquered and destroyed Jerusalem during this period, failed in an attrition battle with the Persians.

The opening part of this Gospel seems to be born out of the suffering of that era and was written to provide a political policy and give hope to the new believers. Therefore, after conveying the lineage of Jesus to the famous kings of Judah, it used the testimony of the Magi from the East in the court of the Roman ruler to prove the legitimacy of the kingdom of Jesus for the Jews. Some of the Bible commentators have considered the origin of these travelers to be Iran; The country that freed the Jews from the Babylonian captivity once before, was sheltering the Jews and Christians, and was at war with their common enemy. The memorial of adoration of the Magi on Epiphany still has for many Christians the same powerful political function that it had for the Gospel of Matthew's author, Tertullian, Justin, and Pope Leo I in the first centuries.

Conclusions

It seems that the first part of the Gospel of Matthew is not only born from the conditions of such times but also tries to provide a political policy for the new believers; First by mentioning the genealogy that introduces Jesus as the descendant of the famous kings of Judah, and then by the testimony of wise men from the East in the presence of the Roman ruler about the rightness of Jesus for the kingdom of the Jews. That is why some commentators of the Bible have considered these travelers to be Persian magi; Men renowned for their wisdom and foresight, from a country that once freed the Jews from Babylonian captivity; was sheltering Jews and Christians, and was at war against their common enemy. In the following centuries, they were called kings and wise men instead of the Magi, and intending to link them with the messianic prophecies of the Old Testament, they made different origins for them, which were neither in the East nor the Magi's homeland. Now the Christians consider them to be three saints, named Melchior (perhaps from Hebrew: king of light), Balthasar (perhaps from Babylonian: God

preserves the king), and Gaspar (perhaps from ancient Persian: treasure bearer); Magnificent names worthy of kings of the East.

Bibliography

- Arrian (2019), *The Anabasis of Alexander, The History of the Wars and Conquests of Alexander the Great*, Edward James Chinnock (Transl.), Glasgow: Good Press.
- Augustine of Hippo (2002), *Sermons to the People: Advent, Christmas, New Year's, Epiphany*, William Griffin (Ed.), New York: The Crown Publishing Group.
- Avni, Gideon (2010), "The Persian Conquest of Jerusalem (614 C.E.), An Archaeological Assessment". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 357, pp. 35-48.
- Appian (1899), *Syriaca, The Foreign Wars*, Horace White (Transl.), New York: MacMillan.
- Bidez, Joseph; Cumont, Franz (1938), *Les Mages Hellénisés. Zoroastre, Ostanès et Hystaspe d'après la Tradition Grecque*, Paris: Société d'Éditions Les Belles Lettres.
- Bluhm, Heinz (1965). *Martin Luther: Creative Translator*, St. Louis: Concordia.
- Brock, Sebastian (1982), "Christians in The Sasanian Empire: A Case of Divided Loyalties". In: Mews, Stuart (Ed.). *Religion and National Identity*. Studies in Church History, 18. Oxford: Blackwell
- Burgess, Richard W. (2013), "The Date, Purpose, and Historical Context of the Original Greek and the Latin Translation of the so-called Excerpta Latina Barbari", *Traditio*, 68: pp. 1-56.
- Burkett, Delbert (2002), *An introduction to the New Testament and the origins of Christianity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Casartelli, Louis Charles (1902), "The Magis. A Footnote to Matthew II", *Dublin Review*, Vol. 131, pp. 362-76.
- Chroust, Anton Hermann (1965), "Aristotle and the Philosophies of the East", *The Review of Metaphysics*, Vol. 18, No. 3, pp. 572-580.
- Cicero (1923), *De senectute De Amicitia De Divinatione*, William Armistead Flaconer (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.
- Clement of Alexandria (1919), *Protrepticus, Exhortation to the Greeks*, George W. Butterworth (Transl.), Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Creswell, John W. (2011), *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*, London: Pearson.
- de Hildesheim, Johannes (1886), *Historia trium regum: The Three Kings of Cologne*. Carl Horstmann (Ed.), London: Early English Text Society.
- Dieterich, Albrecht (1902), "Die Weisen aus dem Morgenlande", *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche*, Vol. 3, No. Jahresband, pp. 1-14.
- Drum, Walter (1910), "Magi", *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 9, New York: Robert Appleton Company.
- Duling, Dennis C. (2010), "The Gospel of Matthew", In: Aune, David E. (Ed.). *The Blackwell Companion to the New Testament*, Hoboken: Wiley-Blackwell.

137 Abstract

- Egeria (1970), *Diary of a Pilgrimage*, George E. Gingras (Transl.), New York: Paulist Press.
- Ehrman, Bart D. (2009), *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (And Why We Don't Know About Them)*, New York: HarperCollins.
- Excerpta Latina Barbari* (2018), Published online in: www.attalus.org.
- Floss, Heinrich Joseph (1864), *Dreikönigenbuch*, Norderstedt: Hansebooks.
- Given, L. M., (Ed.) (2008), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hallock, Richard T. (1969), *Persepolis Fortification Tablets*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Heiligman, Deborah (2007), *Celebrate Christmas*, Washington: National Geographic.
- Herodotus (1920), *The Histories*, A. D. Godley (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.
- Hultgård, Anders (1998), "The Magi and The Star, The Persian Background in Texts and Iconography", In: Schalk, Peter; Stausberg, Michael (Eds.). *Being Religious and Living Through the Eyes: Studies in Religious Iconography and Iconology*: Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, pp. 215-25.
- Jackson, A. V. Williams (1905), "The Magi in Marco Polo and the Cities in Persia from Which They Came to Worship the Infant Christ", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 26, pp. 79-83.
- Justin Martyr (2015), *Dialogue with Trypho*, Columbus: Beloved Publishing LLC.
- Mair, Victor H. (2015), "Old Sinitic Myag, Old Persian Maguš, and English Magician". *Early China*, Vol. 15: pp. 27-47.
- Marquart, Josef (1905), *Untersuchungen zur Geschichte von Eran*, Leipzig: Dieterich.
- Marshall, Catherine & Rossman, Gretchen B. (1998), *Designing Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Scott, J. (2006), *Documentary Research*, London: Sage Publications.
- Metzger, Bruce (1980), *New Testament Studies: Philological, Versional, and Patristic*, Leiden: BRILL.
- Nolland, John (2005), *The Gospel of Matthew: A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids: W.B. Eerdmans Publishing Company.
- Nyberg, Henrik S. (1938), *Die Religionen des Alten Iran*, Leipzig: Hinrichs.
- Odorico, Henri Cordier (1891), *Les voyages en Asie au 14e siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone, religieux de Saint François*, Henry Cordier (Ed.), Paris: E. Leroux.
- Origen (1980), *Contra Celsum*, Henry Chadwick (Transl.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Plato (1955), *Plato in Twelve Volumes*, W. R. M. Lamb (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.
- Polo, Marco (1903), *The travels of Marco Polo, the Venetian: concerning the kingdoms and marvels of the East*, Sir Henry Yule (Transl.), London: John Murray.
- Polybius (1889), *Histories*, Evelyn S. Shuckburgh, London: Macmillan.
- Pope Francis I. (2019), *Admirabile Signum: On the Meaning and Importance of the Nativity Scene*, London: Catholic Truth Society.

- Pope Leo I (1895), "Sermon 31", In: *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Vol. 12. Charles Lett Feltoe (Transl.), Philip Schaff and Henry Wace (Eds.), New York: Christian Literature Publishing Co.
- Pliny (Gaius Plinius Secundus) (1991), *Natural History: A Selection*, London: Penguin Classics.
- Pseudo-Bède (1844), *Excerptiones Patrum, Collectanea, Flores ex Diversis, Quaestiones et Parabolae*, In: Jacques-Paul Migne, *Patrologia Latina*, Paris: Garnier Frères.
- Pseudo-Dionysianum (1927), *Chronicon anonymum vulgo dictum*, Leuven: Peeters Publishers.
- Ri, Su-Min (1987), "La Caverne des Trésors: Problèmes d'analyse littéraire". *IV Symposium Syriacum 1984*. Roma: Pontificium Institutum Studiorum Orientalium. pp. 183-190.
- Runciman, Steven (1987), *A History of the Crusades Vol. I: The First Crusade and the Foundations of the Kingdom of Jerusalem*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rydelnik, Michael (2010), *The Messianic Hope: Is the Hebrew Bible Really Messianic?*, New American Commentary Studies in Bible and Theology Series. Nashville: B&H Publishing Group.
- Schiller, Gertud (1971), *Iconography of Christian Art*, Janet Seligman (Transl.), London: Lund Humphries,
- Schmitt, Rüdiger (1991). *The Bisitun Inscriptions of Darius the Great: Old Persian Text, Inscriptions of Ancient Iran: The Old Persian Inscriptions, Corpus of Iranian Inscriptions*, London: School of Oriental and African Studies.
- Strabo (1924), *The Geography of Strabo*, H. L. Jones (Ed.), Cambridge: Harvard University Press.
- Telford, William R. (1999), *The Theology of the Gospel of Mark*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tertullian (1972), *Adversus Marcionem*, Oxford early Christian texts, (Latin Edition), Oxford: Clarendon Press.
- The Armenian Gospel of the Infancy* (2008), With Three Early Versions of the Protoevangelium of James, Abraham Terian (Ed.), Oxford: Oxford University Press.
- The Gutenberg Bible of 1454* (2018), St. Jerome (Transl.), Cologne: Taschen.
- The Holy Bible, English Standard Version, Old and New Testaments*, (2011), Wheaton: Crossway.
- The Luther Bible of 1534* (2016), Martin Luther (Transl.), Cologne: Taschen.
- The Vulgate Latin Bible* (2016), St. Jerome (Transl.), Austin: Lighthouse digital publishing.
- The Wessex Gospels* (2019), Aelfric of Eynsham (Transl.), Independently Published.
- Thompson, R. C. (1937), *The Rock of Behistun, Wonders of the Past*, J. A. Hammerton (Ed.), New York: Wise and Co.
- Vermes, Geza (2006), *The Nativity: History and Legend*, London: Penguin.
- von Voigtlander, Elizabeth N. (1978), *The Bisitun Inscription of Darius the Great: Babylonian Version*, London: Lund Humphries.
- Witakowski, W. (2008). "The Magi in Syriac tradition". In: G. Kiraz (Ed.), *Malphono w-Rabo d-Malphone: Studies in Honor of Sebastian P. Brock*, Piscataway: Gorgias Press, pp. 809-844.

139 Abstract

Xenophon (1914), *Xenophon in Seven Volumes*, Walter Miller (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.

Zaehner, Robert Charles (1961), *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*, New York: Macmillan.

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش مغان در اندیشه مسیحی

صدرالدین طاهری*

چکیده

مغان که در ایران به‌عنوان کارگزار آیین‌های دینی، و پیشگویان و آموزگاران درباری، و در سرزمین‌های همجوار به‌سان اخترشناسانی خردمند نام‌دار بودند، در انجیل متی سفری را برای ستایش عیسی نوزاد آغاز می‌کنند. نوشتار حاضر تلاش دارد خاستگاه‌های این روایت را پی‌جویی و خوانشی مستند درباره دلایل اهمیت آن نزد مسیحیان پیشنهاد کند. پاره آغازین نسخه متی که پس از ویرانی اورشلیم خطاب به یهودیان و نومسیحیان تحت سیطره روم نوشته شده، زاده رنج این دوران است، و سعی در ترسیم یک خط‌مشی سیاسی و امیدبخشی به نودینان دارد. از این‌رو پس از رساندن نسب عیسی به شاهان بنی‌اسرائیل، از شهادت مغان شرق در بارگاه حاکم رومی برای اثبات حقانیت پادشاهی عیسی بر یهودیان بهره می‌جوید. بیشتر شارحان کتاب مقدس خاستگاه این مسافران را ایران دانسته‌اند؛ کشوری که یک‌بار یهودیان را از اسارت بابل رها کرده بود، و در آن روزگار نیز به یهودیان و مسیحیان پناه می‌داد و هم‌آورد دشمن مشترک آنها بود. یادگار ستایش مغان در جشن ایفانی، هنوز هم برای بسیاری از مسیحیان جهان همان کارکرد سیاسی نیرومندی را دارد که پدران کلیسا در سده‌های نخست از آن طلب می‌کردند: این دین آوازه‌اش را تا دوردست‌ها گسترده و پادشاهی پیامبرش از سوی داورانی خردمند برحق دانسته شده است.

کلیدواژه‌ها: مغان، ستایش مغان، انجیل متی، اندیشه مسیحی، ایفانی.

* استادیار گروه پژوهش هنر، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، دانشگاه هنر اصفهان، s.taheri@au.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۳۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۹

۱. مقدمه

واژه مغ^۱ در آیین زردشتی و ادیان پیشین غرب ایران به کاهنان و کارگزاران آیین‌های دینی اطلاق شده و به همین معنا در نوشتارهای کهن شرق باستان به کار رفته است. بنا بر روایت انجیل متی، گروهی از مغان از شرق به اورشلیم سفر نموده‌اند تا به عیسای نوزاد ادای احترام کنند. این صحنه که به ستایش مغان^۲ شهرت یافته، یکی از نخستین روایت‌های تصویرشده در هنر مسیحی است که پیش از سایر صحنه‌های عهد جدید و همچنین پیش و بیش از هرگونه نمایش دیگری از زایش عیسی مورد توجه هنرمندان بوده است. پس از رسمیت یافتن دین مسیح در سده چهارم م، یادروز آمدن مغان به‌عنوان عید ایفانی در ۶ ژانویه به بخشی مهم از جشن کریسمس بدل شد. پدران کلیسا داستان ستایش مغان را در پرتو پیشگویی‌های عهد عتیق تفسیر کردند، و آن را شاهد نیرومندی از برآمدن عیسی به‌عنوان مسیحای نجات‌بخش دانستند. شمایل‌های این رخداد، در سده پنجم م. از نهان‌گاه کاتاکومب‌ها به فضاهای عمومی گسترش یافت و مغ‌ها در تزئینات نخستین کلیسای‌های بزرگ پدیدار شدند. پی‌جویی ریشه‌های تاریخی شکل‌گیری این روایت، می‌تواند برای فهم نخستین پیوندها میان این دین تازه با اندیشه کهن ایرانی سودمند باشد.

۲. پیشینه پژوهش

دیتریش در مقاله «مردان خردمند از شرق» (1902) به شرح روایت ستایش مغان می‌پردازد. دروم در مقاله «ماگوس» (1910) این داستان را در رده افسانه‌های کودکی عیسی طبقه‌بندی نموده که از دید او بعداً به انجیل‌ها افزوده شده است. بیده و کومون در کتاب *مغان یونانی‌شده* (1938) به بررسی اشارات یونانی، لاتین کلاسیک و مسیحی سده‌های میانه در مورد مغان می‌پردازند. نیبرگ در کتاب *ادیان ایران باستان* (1938) به ارتباطات مذهبی میان ایران با سرزمین‌های همجوار همچون خاور نزدیک و مصر اشاره می‌کند. شیلر در کتاب *شمایل‌نگاری هنر مسیحی* (1971) موضوعات پرتکراری همچون ستایش مغان را از بدو پیدایش هنر مسیحی تا سده شانزدهم م. بررسی می‌کند. براک در مقاله «مسیحیان در امپراتوری ساسانی» (1982) حلقه‌های گوناگون مسیحیان گریخته از قلمرو روم به ایران را معرفی می‌کند. هالتگارد در مقاله «مغان و ستاره، پس‌زمینه‌های پارسی در نوشتارها و شمایل‌ها» (1998) به پیشینه این روایت در متون تاریخی و شمایل‌نگاری‌های دینی می‌پردازد. ورمس در کتاب *ولادت: تاریخ و افسانه* (2006) تلاش دارد داستان زایش عیسی و رویدادهای پیرامون آن را در بافت تاریخی خود تحلیل کند.

۳. روش پژوهش

نوشتار حاضر یک موردکاوی تاریخی است که با روش کیفی به ثمر رسیده و داده‌های آن به شکل اسنادی گردآوری شده است.

در پژوهش‌های اسنادی از منابع، اسناد و مدارک گوناگون برای افزودن بر استحکام یک دیدگاه یا استدلال استفاده می‌شود. فرآیند پژوهش اسنادی اغلب شامل مفهوم‌سازی، استفاده و ارزیابی مدارک است. پژوهشگرانی که دست به تحقیق اسنادی می‌زنند باید مسائل کلیدی در تحلیل انواع اسناد و نیز امکان استفاده از آنها به‌عنوان منابع قابل اعتماد را در نظر بگیرند (Scott, 2006: 14). پژوهش‌های کیفی با هدف گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌های غیر عددی (توصیفی) به منظور دستیابی به درکی از واقعیت اجتماعی از جمله فهم روندها، نگرش‌ها، باورها و انگیزه‌ها انجام می‌شوند. پژوهش‌های کیفی اغلب برای کشف پدیده‌های پیچیده یا به‌دست آوردن بینش نسبت به تجربیات و دیدگاه‌های افراد در مورد یک موضوع ویژه کاربرد دارند. پژوهش کیفی در شاخه‌های گوناگون دانش از جمله جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، علوم سیاسی، روان‌شناسی، مطالعات ارتباطات و رسانه، فرهنگ عامه و... کاربرد دارند (Creswell, 2011: 15). در روش پژوهش کیفی پژوهشگران برای درک موضوع مورد بررسی خود، از منابع گوناگونی داده‌اندوژی می‌کنند. این منابع داده شامل مشاهدات، یادداشت‌برداری، مصاحبه، بررسی اسناد، تصاویر، گزارش‌های شفاهی، کتاب‌ها و مقالات یا آثار هنری است (Marshall & Rossman, 1998: 22). گزینش یک موردکاوی مشخص از سوی پژوهشگران، تاکید آنها بر ژرفای تحقیق، پردازش جزئیات و تحلیل زمینه را آشکار می‌سازد (Given, 2008: 32).

۴. مغان در پرتو نوشتارهای تاریخی

نام مغان به‌عنوان یک گروه قومی، نخست در دوره ماد در سپهر تاریخی ایران به گوش می‌رسد. هرودوت (۴۸۰ - ۴۲۵ پ.م) در کتاب *تواریخ* بارها به آنان اشاره نموده است. او از مغان در زمره یکی از شش طایفه مادها یاد می‌کند (Herodotus, *Histories*, I.101)، آنها به‌عنوان خواب‌گزار و پیشگو در دربار آستیاگ مادی خدمت می‌کنند (Ibid, I.120) و بدون آنها برگزاری آیین‌های قربانی امکان‌پذیر نیست (Ibid, I.132). هرودوت اصطلاح مغان را برای اشاره کلی به یک کاست روحانی استفاده نموده و آنها را با کاهنان مصری قیاس می‌کند (Ibid, I.140).

به گزارش گزنفون، کوروش شاه نیز با مغان مشورت می‌کرده است (Xenophon, *Cyropaedia*, 4.5.14)؛ آنها نه تنها مجریان مراسم نیایش، بلکه آموزگار شاهزادگان دربار

هخامنشی نیز بوده‌اند و در مراسم تاج‌گذاری هر پادشاه تازه شرکت می‌کرده‌اند (Ibid, 8.3.11-).
12). پلینی (Pliny, *Natural History*, VI.29) و آریان (Arrian, *Anabasis*, VI.6) چنین ثبت نموده‌اند که گروهی از مغان نگاهبانی دائمی آرامگاه کوروش شاه در پاسارگاد را به‌عهده داشته‌اند.
در کتیبه سه زبانه بیستون داریوش شاه (از ۵۲۰ پ.م) سیزده بار واژه مگوش یا مگوم^۳ برای اشاره به گئوماتا (Gaumata) به‌کار رفته است (DB I 35-70)؛ مدعی تاج و تخت هخامنشی که خود را بردیا (اسمردیس)، پسر کوروش بزرگ معرفی کرده بود (Thompson, 1937: 760-767). او در نسخه بابلی کتیبه داریوش، یک مغ از ماد (ma-da-a-a ... ma-gu-šu) نامیده شده است (Von Voigtlander, 1978: 14). نشستن گئوماتا بر تخت ممکن است تلاش نافرجام خاندان‌های مادی برای بازپس گرفتن پادشاهی ایران از هخامنشیان بوده باشد. شرح هرودوت از کشتار گسترده مغان (Magophonia) پس از پیروزی داریوش و تکرار سالانه آن مورد تردید است (ن.ک: Marquart, 1905: 135-36).

با وجود این رخدادها، مغان اهمیت و جایگاه خود در سازمان اداری هخامنشی را از دست نمی‌دهند. بر اساس الواح به‌جای‌مانده از باروی پارسه (از جمله اسناد PF757-759, PF769, PF772, PF1951, PF2036)، مغان مسئول برگزاری آیین‌های مذهبی همچون قربانی لن (Lan Sacrifice) بوده‌اند و به آنها سهمیه‌هایی از شراب، میوه، غله و گوشت برای مراسم آیینی و نیز برای سفر به نقاط گوناگون کشور پرداخت می‌شده است (Hallock, 1969: 13). سرکرده مغان در این اسناد، مکوش پیرامادا (makuš pirramadda) نامیده شده است. نام شماری از مغان در اسناد هخامنشی بازمانده از بابل و مصر نیز به چشم می‌خورد.

قدیمی‌ترین اشاره به مغان در ادبیات یونانی از طریق کلمنت اسکندریه‌ای به‌دست ما رسیده است. طبق این سند هراکلیتوس (Heraclitus) فیلسوف ساکن شهر افسوس (در ترکیه امروزی) در سده ششم پ.م جماعت مغان را به عذاب پس از مرگ و آتش وعده داده است، زیرا آنچه آنها سرمنشاء اسرار می‌دانسته‌اند، از نظر او آیینی کافرانه بوده است (Clement, *Protrepticus*, 2.22.2). این روایت می‌تواند بازتابی از رویارویی و رقابت مذهب مغان ایرانی با دین کهن یونانیان در آناتولی سده‌های ششم و پنجم پ.م باشد.

افلاطون در رساله آکبیادس یکی از وظایف مغان را آموزش اندیشه‌های زردشت به شاهزادگان دربار هخامنشی بیان می‌کند (Plato. *Alcibiades*. 1.122a). ارسطو مغان را کهن‌تر از کاهنان مصری می‌دانسته و برای شاگردانش باور آنها به دو نیروی هم‌آورد نیکی و شر را شرح می‌داده است (Chroust, 1965: 572).

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش ... (صدرالدین طاهری) ۱۴۵

نوشتارهای پهلوی از کشتار مغان توسط اسکندر سخن می‌گویند، اما به‌نظر می‌رسد جانشینان او همچنان به مشورت با مغان پایبند مانده‌اند. در این زمینه می‌توان به گزارش آپیان (۹۵ - ۱۶۵ م.) درباره درخواست سلوکوس از مغان در باب تعیین زمانی شگون‌مند برای ساخت شهر سلوکیه اشاره نمود (Appian, *Syriaca*, 9.58).

در گزارش‌های دیگر، نام مغان نه تنها در قلمرو ایران (پارس، پارت، باختر، ماد و سرزمین سکاها)، بلکه در سرزمین‌های غیرایرانی مانند یهودیه، اتیوپی و مصر نیز شنیده می‌شود. نفوذ اندیشه‌های آنان در سراسر آسیای صغیر هم گسترده بود (Zaehner, 1961: 163). پولیبیوس (۲۲۰ - ۱۴۶ پ.م) مغان را در کنار کاهنان کلدانی و مصری از خردمندترین انسان‌ها به‌شمار آورده است (Polybius, *Histories*, 34.2). سیسرو (۱۰۶ - ۴۳ پ.م) از مغان به‌سان دین‌مردانی سخن می‌گوید که مرتباً برای تمرین و مشورت در مکانی مقدس گرد هم می‌آیند... هیچ کس نمی‌تواند پادشاه ایرانیان شود، مگر راه و رسم مغان را بیاموزد... آنها به‌سبب هوشمندی و برتری در دانش اخترشناسی سرآمد هستند (Cicero, *Divinatione*, I.46).

استرابو (۶۴ پ.م - ۲۳ م.) گزارش نموده که شورای اشکانیان، از دو گروه تشکیل شده است، یکی خاندان شاهی، و دیگری خردمندان و مغان، که هر دو گروه شاه را برمی‌گزینند (Strabo, *Geography*, 11.9). به گفته استرابو در کاپادوکیه مغان که آتش‌افروزان نیز نامیده می‌شوند گروهی پرشمار هستند. آنها آتشکده‌ها و محوطه‌های قابل توجهی دارند که در میان آنها محرابی است که بر آن مقدار زیادی خاکستر است و مغان آتش را در آن مکان همواره روشن نگه می‌دارند. هر روز به آنجا می‌روند و حدود یک ساعت افسون و نیایش می‌خوانند، در حالی که دسته‌ای از ترکه‌ها را پیش آتش در دست گرفته‌اند و با پوشش نمدی بلندی سر خود را پوشانیده‌اند که تا روی گونه‌هایشان می‌رسد و دهانشان را می‌پوشاند (Ibid, 15.3.15). مشاهدات استرابون از این مغان برسم به دست و پنم بر سر نشان‌دهنده رواج گسترده آیین زردشتی در آناتولی سده نخست م. است.

برخی بر این باورند که مغان نیز همچون لاویان (Levites) در اسرائیل باستان، طایفه‌ای از کاهنان موروثی بوده‌اند (Nyberg, 1938: 336) و برخی آنان را یک طبقه و صنف دانسته‌اند و نه یک خاندان (Zaehner, 1961: 5).

همان‌گونه که طی این مرور تاریخی آشکار شد، نام مغ که در ابتدا به یک شاخه نژادی از مادها اطلاق می‌شد، به تدریج لقبی شد برای طبقه روحانیون در ایران. آیین کهن آنها با آموزه‌های زردشت در آمیخت و دینی را فراهم آورد که مذهب رسمی ایران در دوره ساسانی

بود. موبد (مغ‌پد، مگوپتی: magu-pati) به معنی سرکرده مغان پرکاربردترین واژه برای اشاره به کاهنان دین زردشت بود و بزرگ‌ترین موبد ایران عنوان موبدان موبد می‌یافت. این طبقه تا پایان دوره ساسانی، بخش قدرتمندی از جامعه ایرانی را تشکیل می‌داد که حامی پادشاهان و در پناه آنان بود.

۵. بازخوانی روایت ستایش مغان در انجیل متی

در میان چهار انجیل پذیرفته‌شده توسط پدران کلیسا، تنها در انجیل متی به آمدن مغان اشاره شده است:

در زمان شاه هیروود، پس از تولد عیسی در بیت‌لحم یهودیه، مغانی از شرق به اورشلیم آمدند و پرسیدند: کودکی که برای پادشاهی یهودیان زاده شده کجاست؟ زیرا ما ستاره^۴ او را هنگام طلوعش مشاهده کردیم و اکنون برای ستایش او آمده‌ایم (Matthew, 2:1-2).

پیشاپیش آنها، ستاره‌ای که برآمدنش را دیده بودند، رفت تا بر مکانی که کودک بود ماند. چون دیدند که ستاره برجا مانده، غرق شادمانی شدند. آنگاه که به خانه گام نهادند، کودک را با مادرش مریم دیدند؛ پس زانو زدند و او را ارج نهادند. سپس صندوق‌های گنج خود را گشودند و طلا، کندر و مر (gold, frankincense, and myrrh) بدو هدیه کردند (Matthew, 2:9-11).

یادبود این رخداد اکنون به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های آیین زایش عیسی توسط پیروان او جشن گرفته می‌شود. آنها این عید را اِیِفانی (Epiphany: تجلی)، روز سه پادشاه یا کریسمس کوچک می‌نامند، که در بیشتر نقاط جهان در ششم ژانویه و به‌عنوان پایان جشن دوازده روزه زایش مسیح برگزار می‌گردد (Heiligman, 2007: 27). برپایه گزارش زائر ایگریا از برگزاری عمومی جشن اِیِفانی توسط مسیحیان اورشلیم و بیت‌لحم در سال ۳۸۵ م. (Egeria, *Diary*, Ch.26)، این آیین از همان سال‌های اولیه تبدیل مسیحیت به دین رسمی امپراتوری روم مورد توجه بوده است.

اما آیا خاستگاه این روایت تاریخی است؟ دلیل اصلی تاکید بسیار پدران کلیسا بر آن چیست؟ و چرا از میان تمام نوشتارهای عهد جدید، تنها انجیل متی از آن سخن گفته است؟ به دلایل گوناگون، از جمله اشاره به ویرانی معبد اورشلیم، که حاصل جنگ نخست یهودیان و رومیان (۶۶ - ۷۳ م.) بود، بسیاری از پژوهشگران کتاب مقدس، نویسنده انجیل متی

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش ... (صدرالدین طاهری) ۱۴۷

را مردی از یهودیان مسیحی شده در اواخر سده نخست م. (به احتمال بسیار بین سال‌های ۸۵ تا ۹۰ م.) می‌دانند (Burkett, 2002: 174; Duling, 2010: 301) که در سوریه تحت نظارت روم (شاید در شهر انطاکیه) می‌زیسته است (Nolland, 2005: 18). منبع اصلی اطلاعات او انجیل مرقس است که طبق توافق بیشتر تاریخ‌نگاران در حدود سال ۷۰ م. نگاشته شده (Telford, 1999: 12).

نویسنده انجیل متی اغلب پس از ذکر یک رخداد از زندگی عیسی، عباراتی به کار می‌برد همچون «و بدین سان آنچه انبیای پیشین گفته بودند محقق شد». جملاتی از این دست فقط در شرح زایش و کودکی مسیح پنج بار (بندهای ۱:۲۲، ۲:۵، ۲:۱۵، ۲:۱۷ و ۲:۲۳) تکرار می‌شود. او که با متون عهد عتیق آشنایی کامل دارد، احتمالاً برای تأثیر نهادن بر مخاطبان یهودی خود، تمایل دارد که جزئیات زندگی عیسی را با پیشگویی‌هایی از نوشتارهای انبیای پیشین (به‌ویژه کتاب‌های ارمیا و اشعیا) درباره نجات‌بخش مسیحایی پیوند بزند؛ یا با برقراری ارتباط میان جملاتی از عهد عتیق با یک بخش از روایت خود، آن جملات را پیشگویی‌هایی برای آمدن عیسی قلمداد کند^۵. گفتگو درباره مغانی که پس از رصد برآمدن یک ستاره نو، از شرق برای بزرگداشت عیسی نوزاد به زادگاه او سفر کرده‌اند، می‌توانست جذبه این روایت را برای یهودیان افزون‌تر سازد.

نویسنده همچنین از زبان این مغان، عیسی را کودکی برمی‌شمرد که برای پادشاهی یهودیان زاده شده است، آن‌هم خطاب به هیروود حاکم رومی اورشلیم؛ این پیشگویی تأکیدی است بر شجره‌نامه کاملی که او در ابتدای انجلیش برای یوسف نجار نامزد مریم (و از دید قانون، پدر عیسی) ترسیم نموده، و در آن یوسف را از تبار شاهان بنی‌اسرائیل همچون داود و سلیمان خوانده؛ پادشاهانی که نامشان برای یهودیان یادآور قدرت و عظمت سپری شده است. نویسنده انجیل متی شمار نسل‌ها را از ابراهیم تا داود چهارده، از داود تا اسارت بابل چهارده و از آنجا تا مسیح نیز چهارده نسل ذکر می‌کند (Matthew, 1:2-17). شگفت آن که این نسب‌نامه مشروح نیز در هیچ‌یک از سه انجیل دیگر به چشم نمی‌خورد.

بازخوانی این جملات در پرتو رویدادهای تاریخی آن دوران می‌تواند روشن‌گر باشد. در سال ۶۶ م. یهودیان بر ضد حاکم رومی خود هیروود آگریپای دوم (Herod Agrippa II)، نواده هیروود پادشاه هم‌عصر عیسی) شوریدند. نرون لژیون‌هایی از ارتش روم را برای رویارویی با آنان فرستاد که شهر اورشلیم و معبد بزرگ آن را در ۷۰ م. ویران کردند. جنگ در ۷۳ م. با سرکوب کامل یهودیان به پایان رسید؛ بسیاری از شورشیان در نبرد کشته یا آواره شدند، و یا به بردگی رومیان در آمدند. اما رومی‌ها در دوران نرون با یک دشمن نیرومند دیگر نیز مواجه

بودند؛ بین سال‌های ۵۸ تا ۶۳ م. نبرد فرسایشی میان ایران پارتی و روم بر سر کنترل ارمنستان رخ داده بود، که فرجامش عقب‌نشینی ارتش روم بود و پس از آن شاهزادگان پارتی بر تخت ارمنستان نشستند.

نویسنده انجیل متی از نسل یهودیانی است که تلخی شکست از روم و نابودی سرزمین مقدسشان را چشیده‌اند و نیز مبشر دینی است که رومیان پیروانش را به صلابه می‌کشند. از این رو شاید پدیداری چنین رخدادی در نوشتار او ریشه در آبخوری سیاسی و نژادی داشته باشد؛ که با جبهه‌گیری تراژیک هیرود و مغان پررنگ‌تر می‌شود. یک سو هیرود رومی است که فریبکارانه وانمود می‌کند قصد پرستش کودک را دارد، تا بتواند او را بیابد و نابود کند، و بعدتر از سر خشم دست به کشتار همه پسران زیر دو سال بیت‌لحم می‌زند. و سوی دیگر مغان که برای نیایش عیسی مومنانه گام در راه سفری دشوار از دیار خود نهاده‌اند، با خود هدیه‌های شاهانه آورده‌اند و در پایان نیز با آگاهی از نیت هیرود، بدون همکاری با او به سرزمین خود باز می‌گردند.

هم یهودیان و هم نودینان مسیحی اکنون در برابر سیطره رومیان به یک چشم‌انداز روشن نیاز دارند، از جنس سخنان امیدبخشی که هفت سده پیش حزقیال نبی (۶۲۲ - ۵۷۰ پ.م) برای یهودیان گرفتار در اسارت بابلیان باز می‌خواند. شرق سرزمینی که یهودیان پس از تخریب اورشلیم در آن پراکنده شده‌اند قلمرو ایران است، که اکنون پناه‌گاهی شده برای یهودیان و مسیحیان گریزان از ستم رومیان؛ و مغانی که از آنجا آمده‌اند به گواه نوشتارهای یونانی - رومی در جهان آن روز به آینده‌بینی و اخترشناسی شهره‌اند، بنابراین شهادت آنها در حضور حاکمی رومی به پادشاهی فرجامین مسیح بر یهودیان، می‌تواند ژرف‌تر از یک پیشگویی مذهبی ساده باشد.

نویدی که نویسنده انجیل متی به یهودیان می‌دهد، از چند جنبه با سخنان کهن حزقیال همسانی دارد. در کتاب حزقیال که پس از غارت اورشلیم و تخریب معبد نخست و همزمان با اسارت بابلی نوشته شده، یهودیان به بازسازی ملتشان تحت شهریاری فردی از نوادگان داود بشارت داده می‌شوند. انجیل متی احتمالاً تنها چند سال پس از تخریب معبد دوم برای یهودیانی نوشته شده که این بار در سیطره رومیان گرفتارند. در چنین روزگاری تاکید نویسنده بر رساندن تبار عیسی به داود برای مخاطبانش پژوهی آشنا دارد و مژده پایانی متن او (Matthew, 28:20) از زبان عیسی بازگشته از ملکوت آسمان که «اینک من همیشه تا پایان جهان با شما هستم» می‌توانسته آنها را دلگرم و امیدوار سازد.

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش ... (صدرالدین طاهری) ۱۴۹

سی سال پس از مرگ حزقیال، پایان دوره محنت‌بار اسارت یهودیان و نابودی دشمن بابلی به‌دست کورش پارسی رقم خورد که آنان را در بازسازی اورشلیم و بنای معبد دوم یاری نمود و یهودیان خاطره خوش آن رویداد را بارها در کتاب‌های اشعیا، تواریخ و عزرا مرور کرده‌اند. از این رو انتخاب مغان برای رویارویی با هیروود رومی و اثبات حقانیت عیسی را باید فراز سیاسی^۷ روایت انجیل متی دانست.

۶. دگرسانی تاریخی روایت ستایش مغان

گرچه در انجیل متی به تعداد این مغان اشاره نمی‌شود، مسیحیان شرقی به‌ویژه پیروان کلیسای سریانی تعداد آنها را دوازده نفر می‌دانند (Metzger, 1980: 24). کلیسای غربی اما به‌طور سنتی آنان را سه نفر فرض کرده است (Vermes, 2006: 22)، زیرا در سده سوم م. اوریجن (Origen of Alexandria, ۱۸۵ - ۲۵۳ م.) بر اساس شمار هدیه‌ها مغان را سه تن برشمرد (Origen, *Contra* Pope Leo I, *Celsum*, I.60)، و با تایید پاپ لئوی اول (۴۰۰ - ۴۶۱ م.) در موعظه جشن ایفانی (Pope Leo I, *Sermon 31*) این تعداد نزد کاتولیک‌ها رسمیت یافت. لئوی اول این رویداد را پذیرش پیامبری و پادشاهی عیسی از سوی غیرمسیحیان قلمداد کرد و از دوران او بود که ستایش مغان در اندیشه مسیحی اهمیت بسیار یافت.

نویسنده انجیل متی، از خاستگاه اجتماعی این افراد سخنی نگفته و آنان را صرفاً اخترشناس یا پیشگو معرفی نموده، اما به‌سبب هدایای گران‌بهایی که با خود دارند، این مردان از ابتدا بلندپایه فرض شده‌اند، و به‌تدریج در نوشتارهای بعدی مسیحیان، آنها شاهان شرق نامیده می‌شوند. نخستین فردی که این مغان را به پایه شاهی ارتقا می‌دهد ترتولیان (۱۵۵ - ۲۰۰ م.) است که تفسیر خود را بر این بنیاد نادرست نهاده است: «زیرا که در شرق، مغ لقب شاهان است» (Tertullian, *Adversus Marcionem*, III.13). اطلاق عنوان شاه به آنها گامی تازه در راستای پیوند رخدادهای زندگی عیسی با بشارت‌های انبیای عهد عتیق بود، چرا که اشعیا پیشتر در این باب سخن گفته بود: «تاریکی زمین را خواهد پوشاند و مردمان را، اما جلال خداوند بر تو پدیدار خواهد شد؛ ملت‌ها به‌سوی فروغ تو خواهند آمد؛ و پادشاهان به روشنایی سپیده‌دمت» (Isaiah, 60:2-3). بنابراین، مغان که نخست در شمایل‌ها با جامه و ردا و سرپوش ساده مردمان ایران یا آناتولی تصویر می‌شدند، سده به سده پرآرایه‌تر شدند. بعدها نقاشی‌های رنسانسی ستایش مغان به صحنه‌های پیچیده و پرجزییاتی بدل شد که در آن تاج‌داران با شنل‌های زربفت،

اسب‌ها و شترها، و غرق در ابریشم و خز و جواهرات، هدایای چشمگیری را برای بزرگداشت عیسی‌ای نوزاد می‌آورند.

تلاش شارحان نخستین مسیحیت برای پیوند دادن این روایت با پیشگویی‌های عهد عتیق به خوانش‌های نادرست دیگری نیز دامن زد؛ که کهن‌ترین نمونه آنها را می‌توان در مباحثه جاستین شهید (۱۰۰ - ۱۶۵ م.) با تریفو، خاخام یهودی باز یافت. جاستین نخست به بندی از اشعیا اشاره می‌کند: «زیرا پیش از آن‌که طفل یاد بگیرد پدر و مادرش را صدا کند، ثروت دمشق و غنایم ساماریا در حضور پادشاه آشور برای او گرفته خواهد شد.» (Isaiah, 8:4). سپس چنین استدلال می‌کند:

شما نمی‌توانید ثابت کنید که تاکنون چنین امری برای هیچ‌یک از یهودیان رخ داده است، اما ما می‌توانیم اثبات کنیم که در مورد مسیح ما اتفاق افتاده است، زیرا در زمان تولد او، مجوسی که از عربستان آمده بودند، او را پرستش کردند (Justin, *Dialogue*, Ch.77).

گرچه جاستین زیرکانه سعی نموده میان هیروود با پادشاه آشور در پیشگویی اشعیا همسانی برقرار کند، اما برهان او پایه محکمی ندارد، زیرا هر دو کلیدواژه اصلی این روایت را نادیده می‌گیرد؛ لقب مغان که انجیل متی چهار بار از آن بهره گرفته و آمدن آنها از شرق که سه بار بر آن تصریح شده است. قلمرو عربستان (یا Arabia Petraea) در دوران او در جنوب بیت‌لحم قرار دارد، و ساماریا^۱ و دمشق هر دو در شمال بیت‌لحم هستند. شبیه به این اشتباه در خوانشی دیگر نیز رخ داده است که خاستگاه این افراد را از یک قلمرو جنوبی دیگر یعنی یمن می‌داند، در تلاش برای پیوند دادن روایت انجیل متی با این بخش از مزامیر: «باشد که پادشاهان شبا و سبا برایش هدیه بیاورند، باشد که همه پادشاهان در برابر او زانو بزنند، و همه ملت‌ها او را خدمت کنند» (Psalm, 72:10-11).

با این همه، در طول تاریخ بیشتر شارحان کتاب مقدس به‌طور سنتی باور داشته‌اند که این مسافران انجیل متی، پارسی یا زردشتی بوده‌اند (Casartelli, 1902: 362). در دوران زایش مسیح، شرق از سوریه تا مرز هند در کنترل پارتیان بود و مغان آن سرزمین به‌جز وظایف دینی، به چیره‌دستی در اخترشناسی نیز شهرت داشتند. همچنین هزاره‌باوری رایج در میان ایرانیان و انتظار آنها برای آمدن نجات‌بخش نیز می‌توانست فرض بی‌جویی نشانه‌های آسمانی از سوی موبدان ایرانی برای کشف زادگاه یک پیامبر جدید را قوت ببخشد.

برهانی همبسته با این باور را معمولاً طرفداران شمایل‌های مذهبی در پاسخ به شمایل‌شکنان برای اثبات سودمندی تصاویر به‌کار می‌برده‌اند. پس از فتح یهودیه توسط خسرو دوم پادشاه

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش ... (صدرالدین طاهری) ۱۵۱

ساسانی در سال ۶۱۴ م.، شهربراز فرمانده ارتش ایران از دیدن موزاییک‌های بالای سردر کلیسای زایش مسیح در بیت‌لحم متأثر شد، زیرا مغان در این تصاویر جامه موبدان پارسی را بر تن داشتند؛ از این‌رو او دستور داد این بنا در امان بماند (Runciman, 1987: 10). به‌گواه اسناد باستان‌شناختی نیز اثری از آتش‌سوزی گسترده یا ویرانی کلیساها در جریان فتح این منطقه توسط ایرانیان یافت نشده (Avni, 2010: 35).

مارکو پولو (۱۲۵۴ - ۱۳۲۴ م.) حتی گزارش دقیقی از مشاهده مکان دفن این سه مغ به دست می‌دهد:

در ایران، شهری است به نام سبا که سه مغ از آنجا به راه افتادند تا عیسی مسیح را پرستش کنند، و اکنون آنها در این شهر در سه بنای بزرگ و زیبا در کنار هم به خاک سپرده شده‌اند. بر بالای آنها، ساختمانی مربع شکل وجود دارد که به دقت نگهداری می‌شود. بدن‌ها هنوز کامل هستند و موها و ریش‌ها باقی مانده است (Polo, *Travels*, 78).

پولو از زبان مردمان منطقه، زادگاه این سه مغ را سه شهر سبا (ساوه)، آوه و قلعه آتش‌پرستان ثبت کرده است. شهر سوم شاید اشاره به کاشان باشد، چنان‌که راهب اودوریک (۱۲۸۰ - ۱۳۳۱ م.) در سفر به ایران آن را شهر سه پادشاه و خاستگاه خردمندان مقدس انجیل لقب داده است (Odoric, *Voyages*, 41). جکسون که پس از سفر به ایران مسیر پولو را دوباره پیمود، ضمن تایید روایت او (Jackson, 1905: 83) دو شهر ساوه و آوه را همان سبا و آفا می‌داند که نامشان در ادامه پیشگویی اشعیا ذکر شده: «کاروان‌های شتر سرزمین شما را خواهند پوشاند؛ که از میدیان، آفا و سبا خواهند آمد، و طلا و کندر به همراه خواهند داشت، و خداوند را تسبیح خواهند گفت» (Isaiah, 60:6).

روایت رسمی کلیسا درباره آرامگاه مغان البته با آنچه مارکو پولو گزارش کرده تفاوت دارد. جان هیلدسهیم (۱۳۱۰/۲۰ - ۱۳۷۵ م.) در کتاب *تاریخ سه پادشاه*، شرح می‌دهد که چگونه هلنا، مادر امپراتور کنستانتین استخوان‌های سه پادشاه شرق را باز می‌یابد و با خود به قسطنطنیه می‌برد (Hildesheim, *Historia*, 48). استخوان‌ها سپس در ۳۱۴ م. به میلان و در ۱۱۶۴ م. به کلن منتقل می‌شوند (Floss, 1864: 108) و هم‌اکنون درون تابوت زرین بزرگی در کلیسای جامع کلن قرار دارند، که در تالاری با نام آرامگاه سه پادشاه (*Dreikönigenschrein*) برای زایران مسیحی به نمایش نهاده شده است. به‌سبب میزبانی از بقایای این قدیسین، سه تاج در میانه نشان شهر کلن دیده می‌شود.

مغان انجیل متی به جز شاه، بعدها لقب دیگری نیز دریافت کردند: مردان خردمند. تا پایان سده پانزدهم م. در نسخه‌ها و ترجمه‌های گوناگون کتاب مقدس این افراد به همان شیوه آغازین مغان (μάγοι, mágoi) نامیده شده‌اند، از جمله در نسخه لاتین ژروم (Jerome's Latin Vulgate, ۳۸۲ م.)، نسخه وسکس به انگلیسی ساکسونی (Wessex Gospels, ۱۱۷۵ م.) و نسخه لاتین گوتنبرگ (Gutenberg Latin Bible, ۱۴۵۵ م.). اما هنگامی که مارتین لوتر انجیل‌ها را در سال ۱۵۲۲ م. به آلمانی ترجمه کرد، به جای مغ واژه wise را نهاد؛ به معنای حکیم یا خردمند. این تغییر از آن پس ماندگار شد و بیشتر نسخه‌ها اکنون آنان را مردان خردمند از شرق می‌نامند. بلوم روش لوتر در ترجمه کتاب مقدس را تحسین می‌کند: «لوتر چنان جسور بود که وقتی روح یک قطعه واژه‌ای را می‌طلبید، آن را به متن اضافه می‌کرد» (Bluhm, 1965: 58). اما تبدیل مغ به خردمند توسط لوتر نیز همان‌قدر ناستوار است، که تعبیر این واژه به شاه از سوی ترتولیان. نام مغان و کارکرد این کاهنان دینی از سده ششم پ.م در سرزمین‌های همجوار ایران شناخته شده بود و اگر نویسنده انجیل متی یا مترجمان نخستین او قصد داشتند عنوان شاه یا خردمند را به قهرمانان این روایت بدهند، واژگان بسیاری در زبان‌های یونانی، آرامی، عبری و لاتین برای این مقصود در اختیار داشتند.

به نظر می‌رسد لوتر که درفش دین‌پیرایی را افراشته بود، ارتباط ریشه‌شناختی میان واژگان مگوس و مجیک^۱ در عصر خودش را خوش نمی‌داشته، و بدین سبب ترجیح داده این واژه را از انجیلش حذف و به جای آن بر خردمندی تاکید کند. اما باید به یاد داشت که شریعت یهودی هرگونه از جادوگری را صریحاً محکوم نموده (از جمله در کتاب‌های خروج، لاویان و تثنیه: Exodus 22:17; Leviticus, 19:26; Leviticus, 20:27; Deuteronomy, 18:10-11)؛ و نویسنده انجیل متی نیز که عهد عتیق را به‌خوبی می‌شناسد، قطعاً چنین معنایی را از واژه مغ مدنظر نداشته است. در این زمینه همچنین می‌توان به این پیشگویی از کتاب میکا اشاره کرد که جادوگری و فال‌گویی در عصر مسیحایی از بین خواهد رفت (Micah, 5:12).

گرچه انجیل متی اشاره‌ای به هویت مغان ننموده، اما در طول سده‌های بعد در سنت‌های گوناگون مسیحی از آنها با نام‌های متفاوتی یاد کرده‌اند. یکی از کهن‌ترین متن‌هایی که درباره نام و هویت آنها سخن گفته، کتاب سریانی غار/سراز است که به الهی‌دان مسیحی افرم ادسا (Ephrem of Edessa, ۳۰۶ - ۳۷۳ م.) منسوب شده^{۱۱}. این کتاب نام سه مغ را هرمزد شاه پارس، یزدگرد شاه سبا و پیروز شاه شبا (HWRMYZDD, YZDGRD, PYRWZ) ثبت کرده است (Witakowski, 2008: 815). شبه دیونیسوس (Pseudo-Dionysius the Areopagite) فیلسوف

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش ... (صدرالدین طاهری) ۱۵۳

نوافلاطونی یونانی در اواخر سده پنجم م. آنها را دوازده تن می‌دانست به نام‌های: زروان‌داد پسر آرتابان، هرمزد، ارشک، گشناسف (شاید گشتاسپ)، زروان‌داد پسر ورزواد، ارتاشیشت (شاید اردشیر)، اشتانبوزان، مهارخ (شاید ماهرخ)، اهشیرش، ساردانا، و مردوک (Pseudo-Dionysianum, *Chronicon*, 57-58). انجیل کودکی ارمنی، در سده ششم م. مغان را سه تن به نام‌های ملکون، بالتاسار و گاسپار (Melk'on, Balt'asar, and Gaspar) شاهان ایران، هند و عربستان معرفی می‌کند (Armenian Gospel, Ch.11). کتاب گزیده لاتین بربری در سده هشتم م.^{۱۲} نیز آنها را ملکیور، بیثیسارا، و گاتاسپا (شاید گشتاسپ) (Melichior, Bithisarea, and Gathaspa) می‌نامد (Excerpta Latina, 51B).

امروزه رایج‌ترین نام برای این سه تن نزد مسیحیان ملکیور، بالتاسار و گاسپار است. ریشه‌شناسی این سه نام قطعی و مورد پذیرش عام نیست، اما واژه ملکیور ممکن است از ریشه عبری ملک‌اور به معنای «شاه نور» ساخته شده باشد. بالتاسار احتمالاً از واژه بلشاصر (Bēl-šar-*ušur* بل‌شاروسور) به معنای «[خدای] بل نگهدار شاه» برگرفته شده، که نام ولیعهد و فرزند نبونید آخرین شاه بابل بوده است. گاسپار نیز می‌تواند از گنجر (Ganjabara، گنج‌بر) پارسی باستان باز مانده باشد، که عنوان خزانه‌داران ساتراپی‌های هخامنشی بود. اگر این ریشه‌یابی را بپذیریم، انتخاب چنین نام‌هایی هوشمندانه به نظر می‌رسد؛ زیرا نه تنها برای رساندن مقصود نویسندگان متون یادشده به حد کفایت شاهانه و شکوهمند بوده‌اند، بلکه با پس‌زمینه روایت شاهان شرق نیز هم‌راستایی داشته‌اند.

دگرسانی مهم دیگری که در بازنمایی مغان رخ داد، تصویرگری بالتاسار به سان یک جوان سیاه‌پوست است. ریشه این رخداد احتمالاً توصیفی است از او در یک متن سده هشتم م.، منسوب به بده (۶۷۲ - ۷۳۵ م.) راهب انگلیسی. او بالتاسار را با پوست تیره (fuscus) و ریش پر وصف می‌کند (Pseudo-Bède, *Excerptiones*, 541). گرچه واژه‌ای که او به کار می‌برد معنای سیاه پوست ندارد، اما به تدریج در سده‌های بعد تصویر بالتاسار آفریقایی به بخشی پذیرفته‌شده در شمایل‌های شمال اروپا بدل می‌شود. تجارت جهانی همزمان با گسترش مسیرهای دریایی، پیوندهای اروپا را با آسیا و آفریقا محکم‌تر می‌کرد و نقاشی‌های داستان ستایش مغان در نظر بازرگانانی که از کشورهای گوناگون به شمال اروپا می‌آمدند جذابیت ویژه‌ای داشت. تفاوت‌هایی که هنرمندان در چهره، رنگ پوست، جامه و تزیینات این سه شخصیت نشان می‌دادند، بازتاب این باور بود که مسیحیت در هر سه قاره شناخته‌شده گسترش یافته و از سوی نمایندگان از همه مردمان جهان برحق دانسته شده است.

متن منسوب به بده، همچنین سن سه مغان را متفاوت می‌داند: ملکیور، پیر و خاکستری با ریش و موی بلند، بالتاسار، میانسال با ریش کامل، و کاسپار، جوان و بی‌ریش. این ناهم‌سانی که پس از آن معمولاً در شمایل‌ها بازنمایی شده، پایه این تفسیر گردیده که یافتن روشنایی در هر سن و سالی امکان‌پذیر است.

سه هدیه‌ای که مغان آوردند در نوشتارهای تاریخی و مذهبی شرق باستان به‌عنوان خراج، رهاورد و هبه نام‌هایی آشنا هستند. از آن میان، طلا با ثروت و قدرت زمینی همبسته است، کندر را به‌سبب عطر خلسه‌آورش پیروان ادیان گوناگون در نیایشگاه‌های خدایان خود بر آتش می‌نهادند و مر روغنی است که در مسح مقدس و مومیایی جسد کاربرد داشته است. نمادپردازی این سه هدیه نیز همواره برای شارحان انجیل جذاب بوده؛ از سده پنجم م. که آگوستین (۳۵۴ - ۴۳۰ م.) می‌گوید: «با آن هدایا چه چیز دیگری را بیان کردند، جز ایمان؟ زیرا از پس تقدیم این سه هبه، تثلیث فهمیده می‌شود (Augustine, *Sermo CXXXVI*)، تا دوران معاصر که پاپ فرانسیس به تعبیت از اوریجن در سده دوم م، آنها را چنین تفسیر می‌کند: «این هدایای گران‌بها تمثیلی از بزرگداشت سه جنبه از شخصیت عیسی مسیح است: طلا برای سلطنتش، کندر برای الوهیتش، و مر برای انسانیتش که مقدر بود مرگ و تدفین را تجربه کند (Pope Francis I, 2019: 9).

۷. نتیجه‌گیری

مغان از دوره ماد به بعد در تاریخ ایران به‌عنوان کارگزار آیین‌های دینی، مجری مراسم نیایش و قربانی، خواب‌گزار و پیشگو، مشاوران دربار، آموزگار شاهزادگان، و نگاهبان نیایشگاه‌ها و آرامگاه شاهان شناخته شده‌اند. افزون بر این، منابع مکتوب نشان می‌دهد که آنها در سرزمین‌های همجوار ایران نیز به خردمندی، آگاهی از آینده و برتری در دانش اخترشناسی نام‌دار بوده‌اند. انجیل متی آمدن مغانی از شرق برای ستایش عیسی نوزاد را شرح می‌دهد. نوشتار حاضر، در پی درستی سنجی چنین رویدادی نیست، که هزاران شارح و مفسر در گذر تاریخ بدان اشاره کرده‌اند و هنوز میلیاردها باورمند مسیحی آن را هر سال به جشن می‌نشینند. هدف این پژوهش، پی‌جویی خاستگاه‌های این روایت در نوشتارهای تاریخی و ارایه خوانشی مستند درباره دلایل اهمیت آن نزد پدران کلیسا است. برپایه توافق بیشتر انجیل‌شناسان، نسخه متی حدود سال‌های ۸۵ تا ۹۰ م. توسط نویسنده‌ای آشنا با عهد عتیق برای تاثیر نهادن بر مخاطبانی یهودی نگاشته شده، از این رو سرشار است از پیوندهایی میان زندگی عیسی با

پیشگویی‌های انبیای پیشین. تحت سیطره روم، پژواک دورانی پرمحنت (چه برای یهودیان و چه مسیحیان) در لابه‌لای سطرهای این نوشتار به گوش می‌رسد. روم که در این دوران اورشلیم را فتح و ویران کرده، در نبردی فرسایشی با پارتیان ناکام مانده است. به‌نظر می‌رسد پاره آغازین انجیل متی، نه‌تنها زاده شرایط چنین روزگاری است، بلکه تلاش دارد یک خط‌مشی سیاسی برای نودینان رسم کند. نخست با ذکر نسب‌نامه‌ای که عیسی را نواده شاهان نام‌آور بنی‌اسرائیل معرفی می‌کند (آن‌هم از طریق یوسف نجار و بدون قرابت خونی)، و سپس با شهادت مغانی از شرق در حضور حاکم رومی به حقانیت عیسی برای پادشاهی یهودیان. بیهوده نیست که شارحان کتاب مقدس عموماً این مسافران را موبدان پارسی دانسته‌اند؛ مردانی پرآوازه به خردمندی و آینده‌نگری، از کشوری که یک بار پیش از آن یهودیان را از اسارت بابلی رهانیده؛ و در دوران نگارش انجیل نیز به یهودیان و مسیحیان پناه می‌دهد و با دشمن مشترک آنها پنجه درافکنده است.

این روایت کوتاه به‌زودی دستمایه‌ای شد برای اثبات پذیرش پیامبری و پادشاهی عیسی توسط غیرمسیحیان. مفسران کتاب مقدس آنها را به‌جای مغان، شاهان خواندند و با هدف اتصال به بشارت‌های انبیای عهد عتیق برایشان خاستگاه‌های گوناگون بر ساختند که نه در شرق بود و نه موطن مغان. لوتر در سده شانزدهم م، شاید به‌سبب ناخشنودی از پیوند ماگوس با مجیش، به‌جای مغان شرق عبارت مردان خردمندی از سرزمین سپیده‌دم را در انجیل آلمانیس نهاد، که پس از او کمابیش در نسخه‌های دیگر تکرار شد. اکنون مسیحیان جهان آنها را سه قدیس می‌دانند، به نام‌های ملکپور (شاید از عبری: شاه نور)، بالتاسار (شاید از بابلی: خدا نگهدار شاه) و گاسپار (شاید از پارسی باستان: گنج‌بر)؛ نام‌هایی شکوهمند و درخور شاهان شرق. یادگار ستایش مغان در جشن ایپفانی، هنوز هم برای بسیاری از مسیحیان جهان همان کارکرد سیاسی نیرومندی را دارد که نویسنده انجیل متی، ترتولیان، جاستین و پاپ لئوی اول در سده‌های نخست از آن طلب می‌کردند؛ این دین آوازه‌اش را تا دوردست‌ها گسترده و پادشاهی پیامبرش از سوی داورانی خردمند برحق دانسته شده است.

پی‌نوشت‌ها

۱. پارسی باستان: *maguš* عیلامی: *makuš* آرامی: *mgwš* لاتین: *magus* یونانی: *magos* عربی: مجوس.
۲. Adoration of the Magi، مگی در زبان لاتین جمع مغ است.
۳. مگوش (در حالت فاعلی) و مگوم (در حالت مفعولی).

۴. این ستاره (The Star of Bethlehem) برای مسیحیان نشانه‌ای مقدس و یادآور این پیشگویی بلعم نبی است: «ستاره‌ای از یعقوب بیرون خواهد آمد و عصایی بر فراز اسرائیل برخواهد خاست» (Numbers 24:17).
۵. شارحان مسیحیت بسیاری از جملات عهد عتیق (به‌ویژه کتاب اشعیا) را پیشگویی‌هایی در باب آمدن عیسی و برگزیدگی او به‌عنوان نجات‌بخش مسیحایی یهودیان به‌شمار می‌آورند، اما پژوهش‌های پرشماری انجام شده که این‌گونه خوانش‌ها را با دلایل تاریخی، کلامی یا منطقی رد می‌کنند (از جمله ن.ک: Ehrman, 2009 و Rydelnik, 2010).
۶. پس به ایشان بگو، خداوند یهوه چنین می‌فرماید: من بنی‌اسرائیل را از ملت‌هایی که در میان آنها رفته‌اند دوباره بر می‌گیرم و ایشان را از هر سو جمع نموده و به سرزمین خودشان باز خواهم آورد. آنها را در زمین، در کوه‌های اسرائیل، قوم واحدی خواهم ساخت؛ و یک پادشاه بر همه آنها شهریاری خواهد کرد... سپس آنها قوم من خواهند بود و من خدای آنها خواهم بود. بنده من داود بر آنها پادشاه خواهد شد، و همه آنها یک شبان خواهند داشت (Ezekiel, 37: 21-24).
۷. سند دیگری که می‌تواند این فرض را استحکام بخشد، یک رخداد مشهور تاریخی است که احتمالاً انجیل متی چند سال پس از آن نوشته شده. در سال ۶۶ م. تیرداد اول شاه ارمنستان (برادر بلاش یکم پادشاه اشکانی)، برای دیدن نرون به رم سفر می‌کند. به گزارش پلینی (Natural History, 30.6.17) تیرداد که زردشتی بود، گروهی از مغان را به همراه خود می‌برد و نرون را با آیین مغان (magicis cenis) آشنا می‌کند. این ملاقات شاهانه می‌توانسته مدلی برای برساختن داستان ستایش مغان باشد (Dieterich, 1902: 12). به عبارت دیگر، نویسنده انجیل متی شاید تمایل داشته رویدادی همسان و هم‌پایه این دیدار شکوهمند مغان از پادشاه روم را به زندگی عیسی بیفزاید.
۸. Samaria، شهری که امروزه به نام سامرا یا جبل نابلس شناخته می‌شود.
۹. ترجمه لوتر Weise vom Morgenland است، به معنای خردمندانی از سرزمین سپیده‌دم.
۱۰. در زبان‌های اروپایی واژگانی همچون magic، mage و magician از ریشه ماگوس لاتین آمده‌اند که آن خود به واسطه یونانی از مگوش پارسی باستان گرفته شده (Mair, 2015: 36). سبب این نام‌گذاری رازورزانه بودن آیین‌های مغان، شهرت آنها به آینده‌بینی و پندارهای یونانیان و رومیان در باب توانایی‌های فراطبیعی آنها بوده است.
۱۱. این متن احتمالاً در سده ششم م. بازنویسی شده است (Ri, 1987: 183).
۱۲. احتمالاً ترجمه یک متن یونانی گم‌شده از سده ششم م. (Burgess, 2013: 20).

کتاب‌نامه

Arrian (2019), *The Anabasis of Alexander, The History of the Wars and Conquests of Alexander the Great*, Edward James Chinnock (Transl.), Glasgow: Good Press.

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش مغان در اندیشه مسیحی (صدرالدین طاهری) ۱۵۷

- Augustine of Hippo (2002), *Sermons to the People: Advent, Christmas, New Year's, Epiphany*, William Griffin (Ed.), New York: The Crown Publishing Group.
- Avni, Gideon (2010), "The Persian Conquest of Jerusalem (614 C.E.), An Archaeological Assessment". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 357, pp. 35-48.
- Appian (1899), *Syriaca, The Foreign Wars*, Horace White (Transl.), New York: MacMillan.
- Bidez, Joseph; Cumont, Franz (1938), *Les Mages Hellénises. Zoroastre, Ostanès et Hystaspe d'après la Tradition Grecque*, Paris: Société d'Éditions Les Belles Lettres.
- Bluhm, Heinz (1965). *Martin Luther: Creative Translator*, St. Louis: Concordia.
- Brock, Sebastian (1982), "Christians in The Sasanian Empire: A Case of Divided Loyalties". In: Mews, Stuart (Ed.). *Religion and National Identity*. Studies in Church History, 18. Oxford: Blackwell
- Burgess, Richard W. (2013), "The Date, Purpose, and Historical Context of the Original Greek and the Latin Translation of the so-called Excerpta Latina Barbari", *Traditio*, 68: pp. 1-56.
- Burkett, Delbert (2002), *An introduction to the New Testament and the origins of Christianity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Casartelli, Louis Charles (1902), "The Magis. A Footnote to Matthew II", *Dublin Review*, Vol. 131, pp. 362-76.
- Chroust, Anton Hermann (1965), "Aristotle and the Philosophies of the East", *The Review of Metaphysics*, Vol. 18, No. 3, pp. 572-580.
- Cicero (1923), *De senectute De Amicitia De Divinatione*, William Armistead Flaconer (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.
- Clement of Alexandria (1919), *Protrepticus, Exhortation to the Greeks*, George W. Butterworth (Transl.), Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Creswell, John W. (2011), *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*, London: Pearson.
- de Hildesheim, Johannes (1886), *Historia trium regum: The Three Kings of Cologne*. Carl Horstmann (Ed.), London: Early English Text Society.
- Dieterich, Albrecht (1902), "Die Weisen aus dem Morgenlande", *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche*, Vol. 3, No. Jahresband, pp. 1-14.
- Drum, Walter (1910), "Magi", *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 9, New York: Robert Appleton Company.
- Duling, Dennis C. (2010), "The Gospel of Matthew", In: Aune, David E. (Ed.). *The Blackwell Companion to the New Testament*, Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Egeria (1970), *Diary of a Pilgrimage*, George E. Gingras (Transl.), New York: Paulist Press.
- Ehrman, Bart D. (2009), *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (And Why We Don't Know About Them)*, New York: HarperCollins.
- Excerpta Latina Barbari* (2018), Published online in: www.attalus.org.
- Floss, Heinrich Joseph (1864), *Dreikönigenbuch*, Norderstedt: Hansebooks.

- Given, L. M., (Ed.) (2008), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hallock, Richard T. (1969), *Persepolis Fortification Tablets*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Heiligman, Deborah (2007), *Celebrate Christmas*, Washington: National Geographic.
- Herodotus (1920), *The Histories*, A. D. Godley (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.
- Hultgård, Anders (1998), "The Magi and The Star, The Persian Background in Texts and Iconography", In: Schalk, Peter; Stausberg, Michael (Eds.). *Being Religious and Living Through the Eyes: Studies in Religious Iconography and Iconology*: Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, pp. 215-25.
- Jackson, A. V. Williams (1905), "The Magi in Marco Polo and the Cities in Persia from Which They Came to Worship the Infant Christ", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 26, pp. 79-83.
- Justin Martyr (2015), *Dialogue with Trypho*, Columbus: Beloved Publishing LLC.
- Mair, Victor H. (2015), "Old Sinitic Myag, Old Persian Maguš, and English Magician". *Early China*, Vol. 15: pp. 27-47.
- Marquart, Josef (1905), *Untersuchungen zur Geschichte von Eran*, Leipzig: Dieterich.
- Marshall, Catherine & Rossman, Gretchen B. (1998), *Designing Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Scott, J. (2006), *Documentary Research*, London: Sage Publications.
- Metzger, Bruce (1980), *New Testament Studies: Philological, Versional, and Patristic*, Leiden: BRILL.
- Nolland, John (2005), *The Gospel of Matthew: A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids: W.B. Eerdmans Publishing Company.
- Nyberg, Henrik S. (1938), *Die Religionen des Alten Iran*, Leipzig: Hinrichs.
- Odorico, Henri Cordier (1891), *Les voyages en Asie au 14e siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone, religieux de Saint François*, Henry Cordier (Ed.), Paris: E. Leroux.
- Origen (1980), *Contra Celsum*, Henry Chadwick (Transl.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Plato (1955), *Plato in Twelve Volumes*, W. R. M. Lamb (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.
- Polo, Marco (1903), *The travels of Marco Polo, the Venetian: concerning the kingdoms and marvels of the East*, Sir Henry Yule (Transl.), London: John Murray.
- Polybius (1889), *Histories*, Evelyn S. Shuckburgh, London: Macmillan.
- Pope Francis I. (2019), *Admirabile Signum: On the Meaning and Importance of the Nativity Scene*, London: Catholic Truth Society.
- Pope Leo I (1895), "Sermon 31", In: *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Vol. 12. Charles Lett Feltoe (Transl.), Philip Schaff and Henry Wace (Eds.), New York: Christian Literature Publishing Co.
- Pliny (Gaius Plinius Secundus) (1991), *Natural History: A Selection*, London: Penguin Classics.

پی‌جویی ریشه‌های تاریخی روایت ستایش مغان در اندیشه مسیحی (صدرالدین طاهری) ۱۵۹

- Pseudo-Bède (1844), *Excerptiones Patrum, Collectanea, Flores ex Diversis, Quaestiones et Parabolae*, In: Jacques-Paul Migne, *Patrologia Latina*, Paris: Garnier Frères.
- Pseudo-Dionysianum (1927), *Chronicon anonymum vulgo dictum*, Leuven: Peeters Publishers.
- Ri, Su-Min (1987), "La Caverne des Trésors: Problèmes d'analyse littéraire". *IV Symposium Syriacum 1984*. Roma: Pontificium Institutum Studiorum Orientalium. pp. 183-190.
- Runciman, Steven (1987), *A History of the Crusades Vol. I: The First Crusade and the Foundations of the Kingdom of Jerusalem*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rydelnik, Michael (2010), *The Messianic Hope: Is the Hebrew Bible Really Messianic?*, New American Commentary Studies in Bible and Theology Series. Nashville: B&H Publishing Group.
- Schiller, Gertud (1971), *Iconography of Christian Art*, Janet Seligman (Transl.), London: Lund Humphries,
- Schmitt, Rüdiger (1991). *The Bisitun Inscriptions of Darius the Great: Old Persian Text, Inscriptions of Ancient Iran: The Old Persian Inscriptions, Corpus of Iranian Inscriptions*, London: School of Oriental and African Studies.
- Strabo (1924), *The Geography of Strabo*, H. L. Jones (Ed.), Cambridge: Harvard University Press.
- Telford, William R. (1999), *The Theology of the Gospel of Mark*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tertullian (1972), *Adversus Marcionem*, Oxford early Christian texts, (Latin Edition), Oxford: Clarendon Press.
- The Armenian Gospel of the Infancy* (2008), With Three Early Versions of the Protoevangelium of James, Abraham Terian (Ed.), Oxford: Oxford University Press.
- The Gutenberg Bible of 1454* (2018), St. Jerome (Transl.), Cologne: Taschen.
- The Holy Bible, English Standard Version, Old and New Testaments*, (2011), Wheaton: Crossway.
- The Luther Bible of 1534* (2016), Martin Luther (Transl.), Cologne: Taschen.
- The Vulgate Latin Bible* (2016), St. Jerome (Transl.), Austin: Lighthouse digital publishing.
- The Wessex Gospels* (2019), Aelfric of Eynsham (Transl.), Independently Published.
- Thompson, R. C. (1937), *The Rock of Behistun, Wonders of the Past*, J. A. Hammerton (Ed.), New York: Wise and Co.
- Vermes, Geza (2006), *The Nativity: History and Legend*, London: Penguin.
- von Voigtlander, Elizabeth N. (1978), *The Bisitun Inscription of Darius the Great: Babylonian Version*, London: Lund Humphries.
- Witakowski, W. (2008). "The Magi in Syriac tradition". In: G. Kiraz (Ed.), *Malphono w-Rabo d-Malphone: Studies in Honor of Sebastian P. Brock*, Piscataway: Gorgias Press, pp. 809-844.
- Xenophon (1914), *Xenophon in Seven Volumes*, Walter Miller (Transl.), Cambridge: Harvard University Press.
- Zaehner, Robert Charles (1961), *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*, New York: Macmillan.